



UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Ars Semper Gaudendi

Demonstrata Ex Sola Consideratione Divinae Providentiae Et Per
Adventuales Conciones

Sarasa, Alfonsus Antonius de

Antverpiae, 1664

Tractatus II. Ostenditur fusius, quòd vt omnibus rerum euentibus acquiescas, habenda sit maxima de Dei Prouidentiâ opinio. Haec autem excitatur primò ex consideratione instrumentorum, quibus vtitur ...

urn:nbn:de:hbz:466:1-13517

P A R S I.

TRACTATUS II.

Delectasti me Domine in facturâ tuâ, & in operibus manuum tuarum exultabo. Quàm magnificata sunt opera tua Domine! nimis profunde factæ sunt cogitationes tuæ. *Psal. 91.*

Ostenditur fusiùs, quod ut omnibus rerum euentibus acquiescas, habenda sit maxima de Dei providentiâ opinio. Hac autem excitatur primò ex consideratione instrumentorum, quibus Deus utitur ad gubernationem uniuersi.

P R O O E M I V M.



Illud quidem exorsus sum dicere, artem omnem tranquillitatis veræ, & stabilis inter tot tantaque tum naturæ, tum fortunæ vicissitudines tum multasque acquirendæ, in solâ phantasiâ nostræ, iudicijque efformatione rectâ consistere; sic nempe ut quidquid euenerit, cuius in manu nostrâ non sit euentum impedire, illud melius esse apud nosmetipsos statuamus, conducibiliusque quàm id, quod optamus: ut autem altè infigatur hæc opinio, illud certò statuere debere nos, nihil non è Dei decreto aut fieri aut permitti. At verò hoc ipsum ut menti nostræ imprimamus, rectè à Deo fieri quæ fiunt, quæ permittuntur rectè permitti, hîc Rhodüs, hîc saltus. Difficultatem verò, quam in acquiescèndo diuinis decretis experimur, video inde ortum habere, quòd non satis amplam & eximiam de

de Dei Providentiâ, opinionem conceperimus. Hâc enim qui imbutus est, quid quæso, molestiæ persentiscet, ut approbet omnia, suumque quod nullum esse videt iudicium, subiiciat Diuinæ menti? hoc ubi à se impetrarit humanus animus, nihil erit, quod cum magnopere conturbet, ubi quod conturbare poterat, rectâ, magnâque ratione euenisse iudicarit. Itaque ut rem promoveam, ostendam primò, magnam illam de Deo opinionem, componendis animis profus esse necessariam. Deinde eam excitare ut incipiam, instrumenta tantummodò considerabo attentius, quæ Deus, magnus ille vniuersi Gubernator, dirigendæ naturæ adhibet, ex quibus utcumque magnitudinem, sapientiam providentiâque Dei patefaciam, quantum nempe opinioni illi, existimationique quam quæro efformandæ sufficiet.

S. I.

Vt acquiescas omnibus rerum euentibus, certò statuendum est omnia à Deo dirigi: & maximam de eius Providentiâ habendam existimationem.

*Nati mü-
dus est s
mils: nihil
in eo stabi-
le, &
quiesum.*

EA, quæ de nauibus, nauigationeque instituta est comparatio non ita mihi displicuit, quin eam rursus, si veniam datis Auditoribus, adhibiturus sim, ut quasdam, quæ occurrerunt, cogitationes fusiùs explicem, ac declarem: Similitudo enim in plurimis mirè conuenit cum rerum humanarum usu quotidiano, prout præcedenti tractatu dicere incepi. Quid enim mare, quid fluctus, quid æstus, quid recessus vndarum, quid instabiles venti aliud denotant, quàm inconstantiam rerum earum, & euentuum, qui per momenta singula, aut à naturâ, aut à maleuolorum impudentiâ, aut ab amicorum fauore, aut ab eâ, quam vulgus Fortunam vocat, instabilitate, & imperio in'eruntur? iam verò illa nautarum quaquauersum discurrentium sollicitudo, nunc malos summâ celeritate conscendentium, nunc in nauis descendentiū ima, nunc vela expandentiū, nunc contrahentiū labores, nonne dilucidè exprimunt sudores hominum, grauesque curas? Ah! ut toti sunt mortales in explicandis velis ventisque captandis! quantum eheu laboratur, ubi se fauoris

ris

sed & eos
pro suo libi-
tu possit
efformare.

vt se auræ accommodet, æstui obsequatur, & vela prout venti ferunt porrigat. Industriæ verò illius est, datâ æstus ventorumque opportunitate vti pro suo commodo, & pro velorum nauifque conditione. Verum nec ventis potest ipse modum ponere quantumcumque peritus ventorum, neque vela ipsa extendere, si exigua sint, neque mali si iustò breuior, neque naus, si ob nimiam paruitatem à maris impetu obruenda, augere molem. At verò vniuersi Gubernator Deus, præterquàm quòd eâ polleat industriâ, vt nullum non euentum in suam rem commodumque possit deflectere, præstitutoque fini accommodare, id habet eximium, quòd ventos omnes in manu habeat, eosque possit pro suo libitu moderari, quòd si hæc naus minùs sit accommoda, eam illico aut minuere aut augere si vult, potest. quòd si secundus ventus minùs conueniat, aduersum certè concitare in manu eius est; si siccitatem fini præstituto videat officere, præsto sunt pluuiæ; denique si malis minùs proficit, adsunt volenti illico bona, omnia ad nutum imperantis prompta & expedita. Nam ipse dixit & facta sunt; ipse mandauit & creata sunt. Quæ Psal. 33. cum ita sint, vt verè sunt, nescio sanè quid dicam: aut paruam de Deo opinionem habere necesse est homines, parum ipsi fide re, parum credere; aut immeritò sanè, præterque rationem omnem, tam facilè perturbantur.

Neque tamè vt Deo acquiescas, singulorum qua agit, nascenda est ratio.

Hoc inde suam habet originem, inquires, quòd Diuina consilia ignoremus, nec quòd singula vergant in promptu sit percipere. Verum, ita me Deus amet, an vt Deo me credam mea que omnia, singulorum quæ tanta Mens temperat agitque, rationes percipere necesse est me? neque sufficit id me scire, ab ipso esse & dirigi omnia? Quasi verò acquiescere non possit viator Naucleri sui peritiæ, nisi singulorum quæ totâ naui aguntur ex gubernatoris imperio, ab ipso gubernatore penitus & veluti à fundamentis edoceatur. Vt ergo mortalis ego homo magnam de Diuinâ Prouidentiâ concipiam opinionem, rationem omnium mihi dare cogetur Deus, & cur mundum sic construxerit, & cur eo quo construxit modo, & cur tot homines & non plures paucioresque creauit, & cur hos quidem corporeos, Angelos verò incorporeos, & cur modò pluat, modò ningat, cur singulorum temperamenta ita disposuerit, denique cur omnia sic eueniant prout videmus euenire; singulorum inquam rationem, & quidem

quidem bene exactam reddere debet Deus, ut sapienter eum agere mihi persuadeam? Demens profecto sum, hoc si velim, Nam præterquam quod rationum omnium, ut quæ infinitæ sunt, concipiendarum capax minimè sum, unicam ut mihi penitus faciam satis, rationem video sufficere, quæ quidem in certâ & infallibili Fide & ratione fundata sit, magnam inquam quam mihi formo, de Deo opinionem.

5. Hanc sibi efformare, est Deum colere & quidem cultu præcipuo. Mirum id vidisse, medias inter tenebras, Ethnicum Epicetum. *Religionis erga Deos immortales*, inquit, *precipuum illud est, rectas de eis habere opiniones.* & ne dubium vllum relinquatur, de quibus agat opinionibus, subiungit illico, *ut sentias & eos esse, & benè iusteq. administrare omnia.* vnde illud consequitur: *parendum esse eis, & omnibus iis que fiunt acquiescendum, & sequendum vltro, ut que à Mente præstantissimâ regantur.* Hoc verò pulchrè exponit Epicetum Commentator Simplicius. *Sive quis enim Deos esse non censet; sive cum sint non consulere rebus humanis; sive cum sint & rebus humanis consulant, id tamen & iniuste & imprudenter facere opinatur; is neque colet & venerabitur eos, neque illorum actionibus subscribet ac parebit, ut ab optimo consilio profectis.* Quod si verò hoc mihi persuasero, præstantissimam esse Dei mentem quâ regor, quid ego miser homuncio me contorqueo, quasi malè mecum agatur, aut quasi meliùs ego disponere possim quæ me concernunt; homo ignarus omnium, miserum animal, nullius aut frugis aut rei? cur ergo non acquiescam præstantissimæ illi Menti, amens ego & demens, si mentis tantæ præstantiam agnosco, magnamque de eâ habeam opinionem?

Tantum magna de eius Providentia habenda est opinio.

6. Hæc ergo, ut videtis, tranquillitatis nostræ fundamentum est: hæc à nobis exigenda, ut nobis benè sit & quietis esse detur. Neque enim quam de se habeamus opinionem magnopere curat Deus, neque an obmurmures an vero approbes multum Dei interest, ut rectè Epicetum Commentator, quem dixi, Simplicius; benè tamen sentiri de se vult Deus, ut benè sentientibus benè sit.
- Non quod his egeat Deus, inquit, neque enim probitate nostrâ (id est approbatione) eget, neque rectis de se opinionibus: sed nos per hæc pro eâ mensurâ que nobis conuenit, illustrationis Diuine facti capaces, Deum suscipimus si digni sumus. Quid dici potest hæc in

Hæc opinio magnus est Dei cultus. Et si quid licitum non sit primò fundamentum.

Simpl. in locum dicti Epicet

re illustrius? sic vectoribus viatoribusque prodest ea, quam de magistro navis habent, opinio, parum cæteroquin curante male nē an probē de se sentiant, nec quidquam eorum iudicis celsuro aut daturo. Nobis certē consulimus, dum non humiliter, sed altē de Deo & eximie sentimus: primaque, quam veluti omnis tranquillitatis hoc est gaudij basim, fixam ratamque opinionem statuere est necesse, hæc est; Deum & quidem solum esse qui moderetur vniuersa. Hæc certē opinione imbutus, gratanter omnia excipies, certus quod *Deum suscipis*. Neque molesta an sint, an iucunda curabis magnopere; nam vt vt sunt, à Deo sunt; sic ea dum suscipis, *Deum suscipis*. Et quamuis rationem euentus maligni aut prosperi non percipias, imò & rationi videatur aduersus, resque tuas liquido retroagere, non credes ipsemet tibi; hæc tantum ratione nixus, ita visum est Gubernatori navis & Magistro Deo, *Deum suscipio*, & salua sunt omnia. In hæc itaque magnā & ingenti opinione bene firmandā, vt videtis, summa stat rei, totumque tranquillitatis adipiscendæ fundamentum.

§. II.

Vt autem opinionem magnam de Deo efformes, non est necesse singulares omnium Decretorum scire causas; sufficit vniuersalis de Dei prouidentia cognitio. quod primò in comparatione viatorum de Naucleri peritia iudicio efformando ostenditur.

Singulari
Decretorum
Dei ratio-
nem nō esse
expositā
demonstra-
tur.

AT verò vt opinionem hanc in animis nostris excitemus, illud prius dicendum est, non idcirco necessarium esse rerum omnium, aut certē multarum rationes sigillatim perspectas habere, vnde de Diuinā Prouidentia præclarum apud nos ipsos iudicium feramus. Nam præterquam quòd particularis illius scientiæ capaces non simus, vt deinceps sigillatim ostendam, illud video scientiam illam, huic opinioni excitandæ, neutiquam esse necessariam. Magno certē nostro bono; nam vt rectē Paulus magnus cæteroquin Diuinorum mysteriorum indagator, *Incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius*: non ratione

Ad Rom
12.

Pfal. 118.

ratione quòd careant; nam vt Propheta David testatur, *Omnes via tue veritas*, & rursus *Aequitas iudicia eius*, sed quòd à tam multis circumstantiis, singulorum euentuum æquitas, ratioque quæ Deum mouit dependeat, vt illis omnibus capiendis in quibus rerum singularum ratio stat, humana, hoc est finita, ratio non sufficiat. Benè itaque nobiscum actum, singularium illa scientia quòd non requiratur, generalem vero opinioni illi firmandæ sufficere, quam quidem sanctissimus David inuenit in

Pfal. 72.

Sanctuario Dei; quod cum turbatâ prorsus mente subiisset, egressus est pacatâ prorsus & serenâ, *pacem* nihilominus *peccatorum videns*, ob quam paulò antea fuerat perturbatus. Date itaque mihi hanc veniam, vt Dei arcanum sanctuarium subiturus, artem totam prius vobis paulò fufius exponam, vt liquidò pateat non esse sigillatim euentuum omnium dignoscendas causas, mente eos vt placidâ excipiamus, velimusque fieri res, prout fiunt; in quo omnis tranquillitatis summa est: modò id certo statuamus, Deum esse à quo omnia diriguntur, eumque Deum qui sit *Magnus Dominus & laudabilis nimis & sanctus in omnibus operibus suis*.

Pfal. 47.

8.

Et quidem, vt ei quam exorsus sum de nauiculariâ, comparationi inhæream, illud sciendum est quod in maritimâ navigatione, illâ maximè quæ Orientales Occidentalesque versùs Indias instituitur, diciturque nautis Magna nauigatio, gubernaculum totius machinæ sub ipsis foris tabulatisque lateat; neque à nauis Directore, sed ab epibatâ quodam, omnium sæpe ignaro teneatur. Res est stupenda ei qui rem non percipit. Magister ipse, neque cælum neque mare conspicit; verum totos dies in arcano sedet conclaui, sub ipsum gubernaculum. Hic in mensulâ expansam habet mappam, in gradus longitudinum latitudinumque parallelè diuisam, in quâ vt portum vnde digressus eumque quòd cursum dirigit, diligenter habet annotatos, ita totum nauis cursum punctis atramentoque accuratè distinguit: cursum autem vt assequatur, varia habet disposita instrumenta; vt puta clepsydras metiendo tempori, compassum in triginta duos diuisum ventos acu magneticâ insignitum, Quadrantes, Annulos, Radios & alias ex Astronomiâ petitas machinas Solis altitudini, Polique eleuationi excipiendæ necessarias, Tabulas deinde Declinationum, Solis stellarumque Refractionum, Ephe-

Confusa
prouidentia
diuina
scientia suffi-
ciat, vt ma-
ximam de
Deo opinio-
nem conce-
piamus.

Explicatur
id per com-
parationē
nauigationis
magna,
cuius usus
est ratio
vicumque
exponitur.

merides, aliasque computationes nauigationi determinandę subseruientes.

Naucleus in obscuro conclauis sedens, totam nauis machinam gubernat.

Itaque simulatque ventus vel minimũ vertitur, admonetur illico ab eo cui ventorum demandata est obseruatio; scribit id Magister, adiectã horã quã cępit aurę mutatio, vehementiã venti utcumque expensã & ascriptã, nec non & maris æstu. Cũ sese sol aperit, altitudinem metitur, poli eleuationem computat; & secundũ has pluresque alias circumstantias, clauum obuerti iubet, nunc ortum, nunc occasum versũs, prout res fert; pluribus nonnumquã extra tramitem rectum miliaribus, ad ventos secundos captandum, deflexo cursu. Omnia interim summã cum curã mappę inscribuntur: adeo vt pluribus sæpẽ mensibus nullã quamuis tellure conspectã, tam accuratẽ tamen iter mari transactum in mappã designet, quã si terrestre confecisset. Iam verò ad rem meam quod facit est, totam totius machinę mari innatantis directionem, ex obscuro illo arcanoque conclauis existere. hinc epibatis nauis que mittuntur imperia; his verò obsequuntur omnes: si vela obuertenda Magister pronuntiat, obuertuntur sine morã; si contrahenda nunciatur, contrahuntur; si clauus Eurum versũs descedendus dicitur in conclauis, ad Eurum declinat, quamuis in septentrionem instituat, nauigatio; nec quisquam hęcit, nemo obloquitur, rationem petit nemo; satis id est omnibus, Magistro sic viũm, & è conclauis mandata deferri.

Viator qui artem nauicularia non intelligit, turbatur, si ea tantũ attendit, qua in nauis supernũ geruntur, & temerẽ omnia geri suspicatur.

Arcanum qui nescit viator, stupebit omnia, si solũ ea conspiciat, quę per foros, transtraque aguntur aperto in aere; & verò rem dicet esse, vti ridiculam, ita summis omnino periculis expositam. Quid enim, inquiet, hocce rei est? quid agitur, quò tenditur? neque terram neque domos turrelũe conspiciunt homines hi, nihil in oculis est nisi cælum & mare, & de nocte nec hæc quidem sunt aspectabilia: venti mutantur in horas penẽ singulas; nunc in ortum ferimur, nunc in meridiem, nunc recto, nunc obliquo cursu; in aquã verò nulla apparent viarum aut præcedentium vestigia, tota plana est, & eadem vndique: sine dubio, casu ferimur, fame peribimus nec optatum consequemur cursum. Ita quidem ille secum obmurmurat. Epibatę interim benẽ securi, agunt res suas.

Id quidem fateor, quòd qui sano pollet iudicio, facilẽ coniectet

9.

10.

11.

ciet

ciet aliquem tantæ moli dirigendæ præesse, magnæque sine dubio inter epibatas classario:que auctoritatis, cui tam incondita turba obsequitur; cum tamen de eorum vitâ non minus agatur, quàm de vectorum omnium salute. Et hæc certè sola ratio sufficit, vt omnes componat metus, licet quid agatur sigillatim ignoret. At verò, si ineptus quis censor nautas transcurrentes aggrediatur eosque increpet, rationemque sibi dari postulet cur vela obliquent, cur rudentes laxent, cur clauum detorqueant, cur nauim desleant; certè vt modestè respondeant, dicent nautæ, id quidem nescire se. Quòd si censor hic exandescat vocemque attollat, neque ignorantibus quid agant committendam nauim vociferetur, agi de omnium vitâ, non sic agendum cum hominibus, nec mari committendam nauim in quâ nec clauus nec Magister appareat. Quid ages hõc homine? magis æstuat quàm ipsum mare. Age vir minimè male, sensus turbatos vt componas, per gradus hos descende, subi conclaue, & quid agatur penitus, si placet inspice.

12. Intra conclaue sollicitus censor, & magistrum quidem multâ canitie venerandum aspicit, summo studio incumbentem mappæ, singulaque summâ accuratione dispungentem, calculantem, pendentem. Conspicit obtutu vnico clepsydras hinc & hinc pendentes; Quadrantes, Circinos, Regulas, Astrolabia in manus sumit, versat, miratur, stupet; & dum stupet, illico omnis ex animo euanescit metus, acquiescit illico. Dic modò, an propterea nauticæ artis præcepta intelligit? an quid sibi velint Rhombi, Parallelæ, Gradusque tum mappæ, tum instrumentis tam affabrè inscripti intelligit? an concipit instrumentorum vim? an de Magistri peritiâ iam edoctus est admirator ille, paulò ante censor? minimè verò; ne nomina quidem instrumentorum audiuit; nec quidquam eorum, quæ magnâ numerorû calculatione digessit nauclerus, percipit magis quàm cum non viderat. Quid ergo turbatum hominis pacauit animum? nihil planè, nisi illa quam mente concepit de Magistri peritiâ, existimatio; hanc autem non singularum rerum explicatæ rationes concitarunt; verùm illa generatim inspecta instrumentorum concinnitas, graduum exactè inscriptorum distinctio tam accurata, studium naucleri tam improbum, hanc ei ingessere opinionem, eum esse senem illum cui se possit tutò credere, & à quo rationes

Verùm cū Naucleri conclaue intrat, eius instrumenta & studia contemplantur, licet ea non intelligat, tamen admiratur, & opinionem magnam de Magistro concipit, qua sufficit vt acquiescat.

rationes omnes minutatim exigere nefas fit. abit itaque ad socios lætus & alacer, iam pacatus censor, salutatoque comiter nauclero, non habet aliud quod reponat, nisi placidum illud, Age prout lubet Magister rem tuam, & dum tuam agis, agis meam. En, vt sola de nauclero concepta generatim opinio, metus omnes sedat, tranquillitatemque animo inducit, quam singulorum euentuum exquisitæ rationes, penitus perturbant.

§. III.

*Applicantur iam dicta iudicio quod de diuina gubernatione
efformari debet.*

*Applicantur
nobis com-
paratio.
Conqueri-
mur de
mundi gu-
bernatione
quasi si se-
mere age-
rentur om-
nia.*

IGNoscite si longior in comparatione exponendâ fuerim; nam non tam similitudo & comparatio, quàm ipsissima rerum nostrarum est historia. Certè Auditores quamdiu in turbulento hoc mari viatores sumus, exedimus nos ipsos superfluâ sollicitudine, eo quòd euentuum quos videmus causas rationesque non percipimus: numquam non obmurmuramus, turbamurque nunc ob auræ aërisque intemperiem, nunc ob commerciorum infrequentiam, nunc ob temporis rerumque fatalitatem; modò displicent ij qui ad clauum sedent tum vrbis, tum Rei-publicæ, tum etiam priuatæ; modò bella accusamus tam publica regnorum, prouinciarumque, quàm domestica, imò & quæ cum carne nostrâ, dæmoneque miseri gerimus; modò eos increpamus qui muneribus officiisque publicis adhibentur, iniustos eos dicimus & incurios; modò superiorum iussa arrodimus tanquam præter rationem ordinata, tanquam nociua, tranquillitatisque aduerfa, plurimasque de rebus omnibus hunc in modum querelas efformamus quotidie, quibus non mala emendamus, sed tantum exasperamus rem verbis, & quod peius est mentem nostram. Quid ergo agendum inquires? certè soros & transtra desere, eripe te è turbâ, perimite vnumquemque agere rem suam: mentemque turbatam vt sedes, intra cum Dauide *Sanctuarium Dei*, certus vt D. Augustinus asserit *Nihil fieri sensibiliter & visibiliter, quod non de interiori inuisibili aulâ illius Imperatoris, aut non inbeatur aut non permittatur.*

13.

Subi

Aug. 13.
de Trin.
c. 4.

14. Subi inquam arcanum Dei conclauē, & quod oculis non potes, mente perlustra. Videbis illic peritissimum illum totius huius machinæ Directorem Deum, antiquum illum dierum qualem Daniel conspexit. Videbis inquam incumbentem eum, oculisque coniectis in mappam, in quâ mortalium omnium, & tua imprimis, vitæ viæque, iam ab ipso exortus principio ad mortem usque singulorum, exactissime sunt descriptæ, dispunctæ & compositæ. Videbat mappam hanc summo eum silentio admirandus David, & tandem, Quid hoc demum rei est inquit: *Omnes viae meae in conspectu tuo, quin imò & dolor meus in conspectu tuo.* An itaque mihi attendit æterna illa Mens, sapientia infinita: en quàm exactè obseruata omnia, nihil eum latet, aut fugit. *Tu cognouisti sessionem meam & resurrectionem meam;* inscripsit nimirum mappæ ubi steterit nauis, quamdiu hæserit, rursus quando nauigationem resumpserit, & quem tenuerit tramitem; denique *Omnes vias meas preuidisti;* non habeo præ stupore quod loquar. *Et non est sermo in lingua mea.* Ecce Domine tu cognouisti omnia nouissima & antiqua. & quod admirationem omnem superat, *In libro tuo omnes scribentur.* Neque vitæ cursus omnes tantummodo video describentem te, sed & tempora diesque secundum æternarum Ephemeridum Diuinas leges, computantem & mensurantem conspicio. *Ecce mensurabiles posuisti dies meos,* mensuratos utique & expensos. Denique tanquam exactissimum nauis meæ gubernatorem, totum te video in solis altitudine capiendâ, ut pro variâ rerum hominumque constitutione & eleuatione, gratias dispertias, cursum dirigas, & cuncta ritè ordinatimque disponas. *Quoniam secundum altitudinem celi à terrâ, corroborauit misericordiam suam.* Totus hic hæreo, totus stupeo. *Et non est sermo in lingua mea.* Illud tantum possum eloqui, *mirabilis facta est scientia tua ex me, hoc est, ex solâ quam de me habes curæ consideratione, confortata est, & non potero ad eam.* quidquid conor cogitatione assequi, hoc tantum assequor, assequi me non posse; *nimis enim profunde facta sunt cogitationes tue. Vir insipiens qualem me confiteor non cognoscet, & stultus non intelliget hæc.*
15. Quid igitur ages David, quò te vertes? ad Deum meum inquit; illi me tradam animitus, absque hæsitacione minimâ, & dicam, Age tu Domine prout agis, tantum *Proba me Deus & scito cor meum, & cognosce semitas meas; & vide si via iniquitatis*

Verum se-
cratū Dei
conclaus
subintra
cum Da-
uide. Deū
q. tuū re-
bus quali
studentem
aspice.

Et non tæ-
tium admi-
raberis
mundi gu-
bernatorē,
sed & eius
in me

consiliis
tuis acqui-
esce.

in me est. & deduc me in viam eternam. Volebam ego perferutari diuina consilia; pessum opinabar ire omnia. *Pacem iniquorum videns: ideo moti sunt pend pedes mei;* Verum cum subiui *Sanctuarium Dei*, dixi *vide si via iniquitatis in me est*, quam ego in aliis detestabar; verte tu vela, contrahe, expande, prout tibi collibitum fuerit Magister sancte: *si via iniquitatis in me est*, corrige, castiga, deprime, extolle, & vt facis deduc me in portum eternæ felicitatis.

Acquiescē-
tia verò il-
la, & iudi-
cij tui sub-
missio, ex
admiratio-
ne ortum
habet.

Vnde hæc tanta & tam subita in Dauide mutatio? vnde in perturbato homine tam inexpectata iudicij submissio, vnde mentis tranquillitas tam quieta? an à Deo decretorum omnium seriem didicit, & rationum omnium pondera ac momenta? Minime verò, vnicam tantum generatim opinionem, eamque altissimam concepit animo de diuinâ in rebus Prouidentia, *mirabilis facta est scientia tua ex me*, & hæc suffecit. Neque verò ex particularium rationum explicatione, opinionem illam hausit: sed quemadmodum in viatore illo quem exposui, sola tabularum instrumentorumque Mathematicorum tam affabre, tamque accurate in suos gradus partesque distinctorum inspectio, maximam de Magistri iis vtentis peritiâ & sagacitate, in eius mente opinionem excitauit, licet ea ipsa non intelligat; ita profus Dauid, simulatque *in Dei sanctuario* eximia, quibus Deus, ad mundi machinam dirigendam, vtitur instrumenta admirabundus inspexit & suspexit, tantam de diuinâ sapientiâ concepit estimationem, vt liquido exclamaret, *confitebor tibi quia terribiliter magnificatus es.* & vnde hoc colligis? nimirum quia *mirabilia opera tua & anima mea cognoscit nimis*: tanto enim artificio, tanta proportione confecta sunt instrumenta quibus vteris, tam concinna & pulchra, tanti denique pretij, vt amens planè sit qui de artificis ea conficientis industriâ & sagacitate profus eximiâ, aut de operum quibus adhibentur symmetria & præstantia velit dubitare.

Admiratio
igitur illa
excitanda
est.

Ex hæc igitur admirandâ diuinorum instrumentorum fabricâ, nos eam quæ fiduciæ omnis tranquillitatisque fundamentum sit, opinionem fabricare incipiamus.

§. IV.

Vt igitur magnam illam de diuina Prouidentia opinionem excitare incipiamus, considerantur generatim instrumenta corporea que Deus uniuersi gubernationi adhibet, nobisque sunt conspicua.

18. **C**ertè quòd si ea quæ summus ille rerum artifex, mundo uniuerso dirigendo applicat instrumenta, ea, inquam, tantum quæ oculis nostris quotidie sunt conspicua, sedulo consideremus, eiusmodi esse fatebimur, quæ humanam mentem in stuporem rapiant, confessionemque etiam inuitis exprimant, quam sanctus Dauid ultro proferebat. *Confitebor tibi, inquebat ille stupore defixus, quia terribiliter magnificatus es.*
19. **O**culos igitur mentemque in ipsam cæli concuam, quæ nobis patet, superficiem attolle, & si totum penitus artificium formam & materiam non potes comprehendere, attende pulchritudinem & figuram. En ut tabernaculi instar expansum, uniuerso incubat, *Extendit celum sicut pellem*, inquit Dauid, quo cunctæ creaturæ saltem corporeæ contegantur. Ecquod ornatius splendidiusque concipi potest Ornamenti genus, quam quo cæruleum hocce pallium, uniuersitatisque quasi tegimen & velum undique conspersum est? stellarum inquam tam copiosâ multitudine, quibus quasi adamantibus totum conspergitur, omniumque in se oculos rapit, dum eos suauissimo splendore delectat. Et verò in tantam altitudinem machina hæc porrigitur, ut quamuis tam exiguæ appareant stellæ singulæ, illæ tamen quas primæ magnitudinis vocant non minus quam centies septies, quæ verò omnium ex aspectabilibus minimæ, non minus tamen quam decies octies totum hunc, cui insistimus, terraqueum globum mole superent.
20. **L**iceat hîc mihi paululum extra præstitutum sermonem euegari, & pio aliquid dare affectui. Tantam enim extimæ illius concamerationis superficiem dum considero, exclamare iam lubet cum Propheta Baruch; *O Israël! quàm magna est Domus Dei, & ingens locus possessionis eius! magnus est, & non habet finem,*

Ad hoc instrumenta præcipua qua Deus mundi gubernationi adhibet contemplare.

Ac imprimis firmamentum aspice.

Eiusque magnitudinè cum terrâ quam incolis, si potes, compone.

nem, excelsus & immensus. subduc rationes si potes; & si stella vnica centies septies totum terræ globum continet, dic fodes, quot millionum millionibus, totus ille cæli ambitus, terram quam incolimus videatur superare? metire spatia, imò si potes consideratione solâ complectere. Non potes scio. Hæc tamen Domus tua est, Christiane; *hic locus possessionis* ad quam destinaris, *excelsus & immensus.* Erige animos mortalis homo, cælumque terræ quam tantopere colis, compara. Punctum est, pene nihil est. Et *hoc punctum* inquit Seneca, *ferro & igne diuidimus.* Si terra punctum est, quid Belgium est toti orbi comparatum? orbis punctum est. Rursus quid ciuitas hæc, collata cum Belgio? Belgij punctum dices. Quid demum domum tuam quam hîc possides rectè dices, nisi ciuitatis huius punctum portionemque perexiguam? & pro puncto decertas tu; hoc te magnum, hoc te aspectabilem facit, in hîc gloriaris, in hîc triumphas. Miseros sanè mortales, & tamen superbos! gloriamur in nihilo, & veram gloriandi materiam aut ignoramus stupidi, aut contemnimus superbi. Interim *O Israël! quàm magna est Domus Dei,* imò est tua! Hæc quam vides, extima tantum superficies est possessionis tuæ; quæque ne pedibus quidem tuis, domus possessionem cum adieris, merebitur conculcari.

Verùm ne me longiùs abripiat suauitas argumenti, vicissitudines motusque cælestium corporum, tam æquabiles tamen, certâque astrictos lege dum perpendo, an aliud exclamare possum quàm cum Dauidè *cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum?* quis non videat, non alias huic operi tam immenso, tam solido, tam concinno & decoro adhibitas esse manus quàm diuinas? at quam diuinas? quis hoc explicet, quis capiat, nisi Deus ipse qui se solus capit? hoc vnum habeo dicere cum D. Augustino, *Mundus ipse ordinatissimâ suâ mutabilitate, & mobilitate, & visibilium omnium pulcherrimâ specie, quodammodo tacitus & factum se esse, & non nisi à Deo ineffabiliter atque inuisibiliter magno, & ineffabiliter atque inuisibiliter pulchro, fieri se potuisse proclamat.*

Deinde So-
lem atten-
de.

Iam verò Solis globum cum contemplaris, vultumque amœnissimum, quò vniuersum hunc mundum aspectabilem facit dum consideras, quid cogitas, quid iudicas, quid dicis? An lumen quò illustrat omnia, an calorem quò fouentur vniuersa, satis percipis?

21.

Pl. 18.

Aug. 1. n.
de ciuit.
c. 4.

22.

percipis? an non formosissimi illi radij ab hoc corpore emican-
tes, magis subferunt menti illustranda, vt conditoris magni-
tudinem assequatur, quam illuminandis oculis? Quis dubitet in-
quit Ecclesiasticus. *Sol illuminans per omnia respexit.* *Et Gloria*
Domini plenum est opus eius. Nec tam lumen & calorem, quam
Gloriam conditoris sui, toto orbe quondam circumfert & repræ-
sentat.

23. Si magnitudinem planetæ huius exquiris, certe centies sexa-
gies sexies, & tribus octauis partibus, hoc est ferè vnâ mediâ,
terraqueum globum mole superare statuunt ij, qui modeste se-
cundum Astronomiæ placita calculos subduxere.

*Eius ma-
gnitudinē*

24. At verò situm eius quis non obstupescat, vt cætera sileam?
quis nisi summus artifex, summa attentione & studio, eo quo si-
tus est loco, Solem collocauit; vt nec propinquior esset terræ,
nec ab eâ etiam remotior; neque rursus maior mole, nec etiam
minor? si enim terræ propinquior fuisset, certè calore suo aduf-
sisset omnia; & si non in cineres, saltem in aridum puluerem
redegisset terram, sterilitatemque induxisset orbi, fecunditati
inducendæ factum sidus. Quod si à terrâ remotior, iam illi calè-
faciendæ non suffecisset. An verò solem, eius rei conscium, hunc
sibi, quasi aptissimum locum, delegisse somniabit quis? Rursus,
si propinquior quidem terræ at corporis mole fuisset minor, iam
nec sufficiens terræ spatium eodè simul tempore illuminasset,
neque firmamenti stellis debitum luminis sui præstitisset obse-
quium. Si verò & maiorem mole & situ terræ propinquiorem
statueris, tum verò dubio procul, & terram ardoribus conficiet,
& humanos oculos nimia luce. Quis itaque terram hominesque,
ita cum Solis lumine ardoreque potuit componere, altitudinem
que eam Soli dare, quæ commodissima foret humanis vsibus;
quæque melior non poterat excogitari? certè non nisi magna
mentis est, tam apta constitutio. Neque aliud de sole dicere pos-
sum, vt dicam omnia, quam illud Ecclesiastici, *Vas admirabile*

*Et situm
commodis-
simum*

Ecclesi. 42. *opus excelsi, vas id est instrumentum magni Dei, ad magnos vsus
à summo artifice adhibendum.*

25. Quid nunc de Lunæ corpore edisseram? nolo de iucundissimo
eius aspectu quidquam dicere, ne tempus teram rebus quæ pa-
tent. Verùm, situm considera, & stupe artificem. Quis enim nisi
cui Solis vehementia, terræque distantia omni ex parte fuerat
perspecta.

*Terribi-
lissimam, eius
situm et
qualitates.*



perspecta, corpus illud Solem inter & terram, interuallo tam æquo potuit collocare, vt neque frigore sibi innato, neque humidis influxibus, nimis propinquum terræ, animalium fecunditatem prorsus intringeret; neque remotius, Solis, ardorisque ex eo emicantis vehementiam minus aptè temperaret? quis vnus quidem Astri calores, alteriusque frigus ita immiscuit, vt temperiem eam: sine quâ neque plantarum, neque animantium generatio subsisteret, gratâ fecundâque mixturâ terris daret? An non hæc demum instrumenta, Artificis manum & mentem satis superque manifestant, Deumque esse *qui fecit celos in intellectu*, vti Psalmista testatur? Psalm. 135.

Quarto
terraque
globu, con-
templare
etis situs.

Quod si oculos ad terram ipsam liber demittere, terram, inquam, vilissimum sanè, si cum caelestibus comparetur corpus; tamen quem non obstupefaciat, si quis aut pondere suo in medio vniuersi puncto consistentem, aut si ita placet cum Copernicanis, nescio vbi in æthere, circa solem volitantem gyramque contempletur, similem tamen semper sibi, suaque stantem mole? quis dedit pondus terræ, & quis ponderi tam iustum æquilibrium? Quis antra aperuit, in quibus lapidum metallorumque tot diuersa coquerentur genera, & formarentur quasi in vitro? Quis ingentes illas cauernas & abyssos terræ excanauit, quibus amplissima maria continentur; cum tamen æquabili pondere, centro incubent graua; vnde æquabilem quoque, & à centro vndique æquali distantem interuallo, superficiem terræ existere, secundum grauium naturæque leges erat necesse. Quod si verò in lacunas depressa non fuisset terra, totam vndique aquis obuoluendam, ac propterea humanis vsibus ineptam prorsus futuram, liquido constat. 26.

Et superfi-
cies exti-
ma admi-
rabilem
declinata-
tem.

Rursus verò, quis vndis extantem superficiem hominum habitationi destinata, in valles collesque distribuit, imò & in montes altissimos tantâ arte eduxit, tum ad arcendam ventorum rabiem, tum etiam ad solares radios aliter atque aliter reflectendos, non sine variâ & multiplici tum ipsorum montium, tum etiam vallium fecunditate & prouentu? Quid, quod hæc ipsa, quæ oculis apparet plana & æquabilis terræ planicies, plana tamen non sit, nec ad libellam perpendiculumue constrata, sed à mari molliter accliuis, per longissimo; terrarum tractus paulatim assurgat, stupendo prorsus artificio? quod quidem ex fluuiorum 27.

fluuiorum lapsu, clarè conficitur. starent enim aquæ omnes, nisi terra per quam deuoluuntur, decliuitate suâ labendi facultatem daret. Quis itaque tellurem hanc ab ipsâ inde Hollandiâ, per longissimâ Germaniæ spatia, ad montes vsque Italiæ docuit assurgere? quis Brabantiam ita complanauit, vt tamen tota a Leodiensi tractu, Antuerpiam vsque Zelandiamque decresceret, artificio plane necessario, vt illic Rhenus, hîc Mosa, Dilia, Scaldis aliique passim fluuij & torrentes defluerent, & quasi ingentes venæ, terram vndique summâ hominum commoditate intersecarent.

28. Verùm si omnia velim percensere, infinitus sum. An autem hæc non sufficiunt, vt stupore defixum teneant considerantis animum? An non *coli enarrant*, imo mutis vocibus proclamant *Gloriam Dei*, liquidoque demonstrant, quod sit *magnus Dominus & laudabilis nimis & Sanctus in operibus suis?*

Ex his gloriam artificis, is in rem suam uentis, ob stupece.

Instrumenta autem ea non casu sic constructa, sed summo iudicio, à Deo sibi suis aptata esse considera.

29. Admiraris instrumenta fat scio, magnamque de Artificis peritiâ opinionem, menti tuæ ingerere incipit tam iusta admiratio; crescetque cum contemplandi studio. Nisi fortè vt eam tibi detrahat Atheista quis, diuinitatis contemptor, hæc omnia non arte & industriâ, sed casu & fortunâ, hoc quo sunt modo coaluisse, nugerur. Equidem scio non paucos esse, quibus aut Deus displicet, aut cogitationes propriæ nimium placent, quibusque, medijs in errorum tenebris versantes Ethnici, Græci inquam aliquot Philosophi, prætulère facem. hi sanè totum hoc quàm latè patet vniuersum, casu mero ex atomis minutissimisque puluisculis, mutuo se complexu colligantibus existere contendunt. Sic quidem, vt primo non nisi merum chaos esset, vniuersum puluisculis illis conuise complentibus: at tractu temporis incubuisse sibi paulatim atomos, & in varia, hæc nempe quæ videmus corpora, residendo sese contormasse, sic vt & Sol & Luna, & cuncta quæ videmus, nihil aliud sint, quam puluisculorum temere

Neque hæc casu ita facta sunt, sed summâ attentione, & arte.

mère residentium colliculi aut acerui. Et hæc quidem illi magno supercilio.

*Refutatur
futilis quo-
vumdam
circa mun-
di fabricã
speculatio,
ex ipsã mû-
di tam or-
dinatã cõ-
stitutione,*

Verùm quis eiusmodi, vt parum dicam figmenta, æquis auri-
bus accipiat? Dic sodes, an atomi isti eiusdem omnes erant na-
turæ, coloris, magnitudinis, iidem, vt dicunt, imbuti qualitati-
bus, an diuersis? Quod si omnes eiusdem naturæ fuerint, quo-
modo atomi qui solis aceruum constituunt, tantâ claritate ca-
loreque iam pollent, cum illi qui terræ aceruum, frigidi sint, ri-
gidi & obscuri; illi verò qui aquæ molem conficiunt humidi sint,
molles & fluidi? Quod si diuersæ profus naturæ fuisse dixeris a-
tomos illos, & alios quidem perspicuos, alios adiaphanos, cali-
dos hos, frigidos alios, hos caruleos, flauos illos, diuersoque co-
lore tinctos, & virtute imbutos variâ & diuersâ: dic quæso quis
illos sic discriminauit, quis ita circumegit, vt lucidi & calidi
tantum atomi, & quidem tantâ copiâ confluerent, qui solis cor-
pori conficiendo sufficiebant? an & hoc factum putas casu?
idemque de reliquis corporibus esto iudicium. Rursus, cum iam
conuenissent puluisculi in vnum, vti vis, aceruum; quis eos, cum
singuli nullo inter sese vinculo colligati, sic quasi temerè sibi in-
cumberent, quis inquam eo nexu tamque constanti eos sibi mu-
tuo astrinxit, vt ingentes illæ Astrorum calorūque machinæ,
iam vltra sex mille annos, sibi indissolubili vinculo constanter
adhæserint, vbi eos, qui terram constituunt puluisculos, videmus
minimo vento abripi & in aère circumrotari? Quis puluisculis
illis cælestibus, gyrationis motum indidit, vbi terrestres omnes
ad terræ centrum suo pondere deferuntur? Quis solaribus ato-
mis tantam celeritatem ingerere aut imprimere potuit, vt horæ
spatio vndecies centena millia leucarum facile conficiant, vbi
terrestres ignauo torpent otio, si motum spectes. An casus tan-
tum potuit? fortuitusque puluisculorum lapsus, tantam iis indi-
dit varietatem?

*Et motū
tam diuer-
sorum æ-
quabili cõ-
stantiã.*

Quod si casum hæc posse perfractè vis euincere, an verò Solis,
Planetarūque cūsum etiam fortuitum esse argues, casuque
fieri vt communem quidem cum cæteris astris habeant ab ortu
in occasum, cum toto firmamenti delati orbe, interim vero
quod huic raptui quasi oblectantes per Eclipticam suum ipsi
cūsum proprium instituant; septentrionaliter quidem orienta-
lem in æstate Sol, in hyeme verò occidentalem meridionaliter,
Et

30.

31.

Et hoc quidem eâ constantiâ, tamque exactè, vt iam per tot annorum millia, ne latum quidem vnguem à solito suo cursu deflexerint aut aberrarint? casus hæc fecit, fortuita tu hæc dicis, & tamen vt sapientem te circumspicis?

32.
Psal. 91.

Sen. l. de
Prou. c. 1.

Certè insipientiâ te insimilat Sanctus David, hæc sine sum-
mâ Dei industriâ dirigi si existimas. *Vir insipiens non cognosceat, & stultus non intelliget hæc.* quin & ipse Seneca nullo Fidei imbutus lumine, superuacaneum, quasi indignabundus, iudicat eiusmodi quæstionibus immorari. *Superuacaneum est.* inquit, *in præsentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum cursum fortuiti impetus esse; & quæ casus incitat, sepe turbari, & cito arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio. . . non esse materiæ errantis hunc ordinem; neque quæ temerè coierunt, tantâ arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotam, & circa se properantis celi fugam spectet.* Breuiter & eleganter sanè conficit totam rem.

Stulto: vocat David eos, qui casu hæc facta censerent, eosque deridet Seneca.

33.

Enimuerò non tempus modò perdam, sed & auctoritatem penitus omnem, has si nãnias, somnoque conciliando non inepta figmenta vobis proposuero. Olim nempe contigisse, vt cum omnibus vndique ex Æoli cauernis, nescio quas Iunonis ob iras, immissis ventis mundus quateretur vniuersus, ventorum vi infinitam puluisculorum aut arenarum copiam, ex vicinis proculque distitis ponti littoribus, in hunc quem incolimus locum conuolasse; & quidem tantâ copiâ, vt aërem vndique complerent vniuersum. Cum verò ventorum rabies quibus arenulæ circumferebantur, resedisset, paulatim etiam eas suo pondere, modestè tamen in forum delapsas; sed casu tam felici, vt pulcherrimam hanc, quam videmus molem, prætorium inquam siue Domum ciuicam, templumque hoc construxerint. Errare itaque omnes, qui vllam operi adhibitam esse censent artificis manum, omniâ enim casu coiisse; & fundamenta, & superstructos parietes, tectumque, & quæcumque videntur Architectonices insculpta ornamenta. Cum enim arenulæ illæ casu delaberentur, ita tamen bene accidisse, vt sibi inuicem insidentes, debitam inter se proportionem obseruarint, locum dantes vacuum portis futuris, fenestrisque; concauitates itidem conclauibus instruendis. Hoc itaque ordine vnâ arenulâ suffulciente alteram, paulatim accreuisse molem, surrexisseque in eam quam videmus altitudi-

Fatuitas sic sententium graphicè exponitur.

nem : arenas verò ita sese complexas, vt aliæ quidem fornices conficerent, aliæ in gradus se conformarent; alias denique, in columnas, bases, capitella, strias, coronides sese conuertisse, tanto ordine, tantâ symmetriâ, ac si omnia credas artificis exposita malleo, & industriâ designata; cum tamen non nisi arenas, casu sibi insidentium, sit aceruus. Cùm verò aliquot adhuc arenæ flauæ superfuissent, eas ita se quoque coniunxisse, vt Aquilam hic, alibi Crucem quasi auream expresserint. Rursus cùm aliquot præter eas arenulæ fusci coloris diu pependissent in aëre, dubiæ quo deslecterent, communi consensu coaluisse vt ferreum hastile conficerent, Aquilæ æneæ, aut Cruci sustentandæ necessarium; cui cùm machina infixâ stabat, casu nescio quo arenulas aliquot tenaces aduolasse, quæ calore solis dissolutæ, ferrum lapidibus, & æneam machinam ferro assolidarint. Et hæc quidem pulcherrimæ illius quam in foro videtis machinæ, vel quam oculis hic aspicitis, templi huius est origo & constructio.

Quis quæso ad hæc deliramenta non rideat, aut si seriò quis hæc persuadere mordicusque velit defendere, non excandescat? An deliros ergo credis nos esse tu, quibus posse persuaderi tam puerilia figmenta existimas? Ne casulam quidem quantumuis humilem, imò ne haram, sine industriâ confici posse, persuadebis homini quantumuis rustico; & tu ingentia illa cælorum terrarumque corpora, in immensum expansos firmamenti fornices, astra singula eâ magnitudine, situ, ordine, concinnitate, quam ne mirari quidem satis possumus, casu coisse, casu stare, casu volui, sine vllâ artificis impensâ industriâ aut manu, vis vt credam? Abisis; & hoc quidem mihi vt des rogo, amentem saltem ne credas me. Satis id quidem perspicio, ex eo te hominum genere esse, de quibus dicit Apostolus *Quorum Deus venter est*, & ne Deum agnoscant, non pudorem modò sed & rationem omnem exuunt: dementes, ne magnam illam Mentem agnoscant & reuereantur: denique *qui terrena sapiunt*, hoc est, qui non nisi terram sapiunt, factumque ex quo genitum corpus circumgestitant, terre res animæ. Item *terrena sapiunt* hoc est, nullum ex ælestibus rebus percipientes gustum, non nisi terrena concupiscunt, illis inhiant, illis inhærent: & vt *terrena sapiant* profus desipiunt.

*Artificium
satis in his*

Vos verò Auditores, quorum cum Apostolo, *conuersatio est in cælis*,

34.

Ad Phil. 3

Ibid.

35.

celis, hæc penitiùs considerantes exclamabitis cùm Dauide. *Quia delectasti me Domine in facturâ tuâ, & in operibus manuum tuarum exultabo. Quam magnificata sunt opera tua Domine!* Et hic quidem primus fructus est, quem ex consideratione instrumentorum diuini Artificis percipiemus, si magnam de eo opinionem concipimus qui talibus vitur instrumentis, licet ea ipsa non nisi superficie tenus intelligamus: eo fere modo, quo viatorem illum non instrumentorum nauticorum peritia & scientia, sed sola inspectio, de naucleri sui industriâ tutum & securum reddidit, per eam quæ videndo excitabatur opinionem. Non enim non magnus esse potest, qui magna & præclara adhibet; neque non exacta ea, ad quæ conficienda, tam exacta, tamque sublimia adhibentur instrumenta.

attendendum & gratulandum est Artifici.

S. VI.

Adde quod tam præclara instrumenta non ideo consecrerit Deus, ut ea tantùm essent in rerum naturâ, sed ut per ea naturam ipsam, visibilemque hunc mundum aptè dirigeret.

36. **A**Tque hoc quidem in præclarissimis illis corporibus præcipuè spectandum est, ea non idcirco creata esse vt in rerum naturâ existerent solummodò, sed vt iis vteretur ad præclaram hanc vniuersi machinam dirigendam, hominumque aptandam commoditatibus, qui eâ tanquam in naui vectores continentur. Illud modò considera, quàm accuratè instrumenta sua, vsibus & euentui rerum efformando applicet diuinus ille Artifex, qui ea ipsa tantâ industriâ & tam exactè confecit. Certè tam exacta è manibus eius prodire, vt ea ipsemet laudarit eximie, omni-que prædita probitate declararit iam ab ipso nascentis orbis exordio. *Vidit Deus cuncta que fecerat, & erant valde bona.* non quòd eâ bonitate præstarent, quæ ad bene aut malè agendum, ac propterea ad laudem vituperiumue requirunt; sed quòd eiusmodi essent, quibus Deus, secundum naturæ designatæ ordinem, vti posset aptè & commodè assequendo fini à se præstituto, euentibusque rerum futurarum, secundum sua placita temperandis. Ita sanè est, *vidit & Approbavit:* etenim erant bona & *valde bona.*

Talia sunt certè hæc instrumenta, ut Deus ipse ea approbarit.

Attende in
quos usus
ius Deus u-
satur.

Hic verò rursus hæreo stupore defixus. Quis enim concipiat 37.
fines eos, quos sibi in hæc Vniuersi creatione, conseruatione, di-
rectioneque tot creaturarum, quæ numero vt sic dicam infinitæ
sunt, diuina Mens præstituit? quis item admirabilem illum mo-
dum, quò cuncta inter se commiscendo & quasi inuoluendo, ta-
men præstitutum sibi attingit scopum, rectè enarret? Id tantum
dicere habeo. *Magnificata sunt opera tua Domine & Nimis profun-* Ps. 91.
de facta sunt cogitationes tue. Sed quod perscrutari non possu-
mus, admirari certè possumus & venerari.

Cursim
exponitur,
quo pacto
ad sublu-
naria Deus
lunam, so-
lemq; qua-
si instru-
menta om-
nis genera-
tionis &
conserua-
tionis ad-
hibeat.

Hoc saltem, licet abdita non intelligam, satis video; Solem 38.
instrumentum esse quò totum Deus illustrat orbem; Solem esse
quò calorem præstat; Lunam verò quâ humorem frigusque con-
fert: horum autem influxuum mutuâ actione infractorum tem-
perie, fœcunditatem omnem plantis animalibusque communi-
cari. Istud video, quod ad Lunæ ascensum descensumque, certâ
& ineuitabili lege Oceanus quantus quantus est turgeat, infle-
tur, ascendat; & rursus deturbeat, descendat, & quasi animos
ponat; fluxuque aquarum & refluxu, motum illum æstumque
causari tam necessarium purgando aëri, imò & aquis ipsis, ne ni-
miâ quiete torpidi & corrupti, exhalationibus suis orbem infi-
ciant vniuersum. Video Solis motu quem cum firmamento com-
munem habet, diem noctemque confici: ex obliquatione verò
cursus proprii septentrionaliter orientali à principio Arietis, æ-
statem, hyemisque procedere: æstatem quidem vt calore matu-
rescant plantæ fructusque; hyemem verò, vt per frigus depressio
plantarum vigore, illum ipsum radicibus extendendis fortius-
que terræ insigendis, alimento denique sub terrâ quærendo &
inlucendo aptius impendant. Video Solem esse instrumentum
quò vapores calore dissoluti, ex vasto attrahuntur oceano, vt
sublimes ascendant, donec extra Solis reflexos è terrâ radios
constituti, rursus frigore condensati in nubes coëant; quæ ven-
to per exhalationes, aliis atque aliis locis excitato, toto aëre cir-
cumferuntur, tum vt vmbracula sint propulsandis æstibus, tum
etiam vt iterum in pluias resolutæ, quasi haustra deseruiant,
quibus aquæ irrigandis agris terræque fœcundandæ, circumfe-
rantur.

Verùm quid his inhæreo, tanquam aliquid pro rei dignitate 39.
dicturus? Rectè Ecclesiasticus. *Quis magnificabit eum sicut est ab* Eccli. 43.
initio?

initio ? quis artem vniuersam enodabit, nisi is quem nihil latet, & qui solus nouit omnia? Certè vt aliquid nouerimus, *Multa abscondita sunt maiora his, pauca enim vidimus operum eius* subdit Ecclesiasticus; & hæc ipsa quæ videmus, quàm tenuiter intelligimus! Quis id explicet quo pacto per hæc ipsa instrumenta floribus, frugibus, arboribusque incrementa subministrantur, folia, fructusque; & quidem per radices adeò informes & debiles, per quas quasi per anthlias, à Solis calore humores in altum extrahuntur, quibus non tantum fruticis arborisue truncus augetur & alatur, sed qui tandem in omnis generis flores fructusque efformentur & effingantur, tam diuersæ magnitudinis, caloris, imò odoris, & gustus, & ne quid oculis desit, pulchritudinis tam variæ & admirandæ:

40. Quis capiat artem, quâ per Solem, calidi humidique variam temperiem, tam diuersa metallorum saxorumque corpora, suis quæque in cauernis fabricet magnus ille artifex; quâ arte adamantes induret, gemmasque ex leui formet roris stillicidio; quâ industriâ, illic inter obscuras densasque nubes, niues, grandinem, fulgura, fulminaque cudat, iisdem planè instrumentis quibus cætera omnia, aliter tantum aliterque dispositis & applicatis? Deinde quo astu frigida calidis, humidis sicca committat & commisceat, sic vt sese mutuo non destruant; & tamen iis ipsis, eam inducat in omnia quotquot extant corpora, quam percipimus varietatem? Denique quis rationes comprehendat, quibus inductus, huic Prouinciæ vbertatem quidem vini, alteri frumenti feracitatem, olei aromatumue copiam largitus est; alteri, alteram verò non nisi in steriles extenderit myricas? *Profestò nimis profunde factæ sunt cogitationes tuæ Domine, & multa abscondita sunt maiora his.*

Psal. 91.
Eccli. 43.

41. Illud tantum cum omni veneratione admirabundus dicam, *Quia delectasti me Domine in factura tuâ, & in operibus manuum tuarum exultabo.* Subsilit certè præ gaudio mihi cor, instrumentorum tuorum præstantiam dum contemplor; non enim ea procurantur, nisi in magnos vsus procul dubio adhibendâ. Et licet ea penitus non intelligam, illud certè iam intelligo Tua esse, & esse *valde bona*, melioremque longè esse, ea vsibus suis aptantem & adhibentem manum.

Hinc exci-
ta in te
sanctam de-
Deo opinio-
nem.

42. Deinde, cum iam perspiciam, tot tamque præclaris instru-
F 3. mentis

*Teque ei
penitus si-
biere in-
cipe.*

mentis instructum te, naturæ Auctor, Conseruator, & Director prudentissime, nihil iam restat aliud, nisi vt totum me gubernationi tuæ committam, securus mei, dum Tuus sum. Fateor, rationes sigillatim eorum quæ passim accidunt non intelligo; verum & stuporem meum imbecillitatemque non ignoro. Illud enim iam video, quod non sim qui mihi ipsi, vt maximè velim, ne vnicam quidem hyemem, nec æstatem, imo nec vnicum quidem diem serenum aut pluuium possim efformare; nec minimam quidem auram ventumque, quantumuis rebus meis commodum, pro arbitrato meo effingere; ne tum quidem cum instrumenta omnia Sol, inquam, Luna, Planetæ, nubes, terraque ipsa, meæ potestati forent concredita. Quid igitur me vexo miser homuncio, quid me diuinis decretis, directionique caelesti immisceo, animal mortale, nec satis diuinorum capax? Fateor, agnosco. Iraque me tibi prorsus committo diuina & Aeterna Mens; tu age, versa, dirige, pro vt visum fuerit magne Deus, tantum *Proba me Deus & scito cor meum, & cognosce semitas meas; & vide si via iniquitatis in me est, & deduc me in viam æternam.* & rursus. *Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, & non dominetur mei omnis iniustitia.*

Psal. 138.

Psal. 118.



TRACTA-